

Istraživački forum Kolumna

Delegitimizacija 5. oktobra: Uloga medija u politikama (dis)kontinuiteta

Anita Jovičić, Istraživački forum

„Velikih promena nema bez velikih napora. Velikih promena nema bez novih pravila, kreativnosti i odlučnosti. Velike promene se ne događaju same po sebi, evolutivno, prerastanjem jednog sistema u drugi. One se događaju diskontinuitetom, lomljenjem okova i uspostavljanjem novih odnosa.”

Dr Zoran Đinđić

Nakon 5. oktobra, Srbija se „zatekla u šoku svoga novog ‘rođenja’, prelaska iz stanja zatvorenog društva, kojim vladaju hijerarhije nadređenosti i potčinjenosti, i magijske sile historicizma kao platforme ropstva, u stanje otvorenog društva zasnovanog na racionalizmu i kritičkim moćima”¹. Vlada premijera Zorana Đinđića postavila je temelje za razvoj liberalno-demokratskog društva zasnovanog na demokratskim vrednostima, individualnim slobodama i raskidu sa terorom totalitarnog kolektivizma i nacionalizma. U tom periodu, optimizam, stvaralačka energija i reformski polet su započeli oblikovanje građana Srbije kao slobodnih građana.

Nesigurnost koju tranzicioni period prirodno nosi sa sobom, kombinovana sa reperkusijama politike devedesetih, proizvela je fragilnu društvenu atmosferu. Uz političku nestabilnost, izazvanu što prirodnim, što indukovanim neslaganjima u konglomeratu stranaka na vlasti, stvoreno je plodno tle za populističke lovce u mutnom. Podstaknuta medijima, borba među liderima ove koalicije dodatno je pospešila previranja u društvu. Termin postistina je, u trenutku svoje globalne popularizacije, građanima Srbije već bio stara poznanica.

Iskoristivši atmosferu koja je vladala među građanima kao posledica ekonomske nestabilnosti, brzih i tektonskih društveno-političkih promena, nepopularnih političkih odluka sprovedenih pod pritiskom međunarodne zajednice, predsednik SRJ Vojislav Koštunica, suprotstavlja se politici Vlade i propagira kontinuitet sa prethodnom vlašću.

Takva politika odnela je prevagu nakon 12. marta 2003. godine, kada je ubijen premijer Srbije dr Zoran Đinđić. Time je simbolično poručeno da za evropsku budućnost nema

¹ Nikola Samardžić, “Vojislav Koštunica - jedna karijera,” *Peščanik*, 19. 5. 2006.
<https://pescanik.net/vojislav-kostunica-jedna-karijera/>

mesta. Premijersku poziciju će, nakon kratkog čekanja, preuzeti upravo Vojislav Koštunica, kao simbol kontinuiteta sa kolektivističko-nacionalističkom politikom devedesetih. Svoju politiku je zasnovao na „obračunu sa reformama, s privatizacijom, evropeizacijom školstva, sa suočavanjem s prošlošću, s tolerancijom u javnom diskursu, sa slobodom mišljenja i preispitivanja”² - ukratko, sa celokupnom politikom Đinđićeve Vlade.

Prvi medijski zakoni u Srbiji nakon promena 2000. godine, izglasani su sporo i nevoljno, na inicijativu nevladinog sektora. Može se reći da nije postojala politička volja, niti jasna ideja u vidu medijske strategije, za iznalaženjem rešenja koje bi pospešilo demokratizaciju nasleđenog glomaznog postkomunističkog sistema. Ključni koncepti demokratskih medija, kao što su: nezavisnost, pluralizam i javni interes, kao i novinarske norme poput: objektivnosti, istraživanja i činjeničnosti, samo su načelno prihvaćeni, ali u praksi slabo ili nikako primenjeni.

„Ako Zoran Đinđić preživi, Srbija neće...” naslov je teksta novinara Aleksandra Tijanića, tadašnjeg savetnika predsednika Koštunice. Objavljen je mesec dana pred ubistvo premijera Đinđića.

Aleksandar Tijanić bio je savetnik za medije predsednika SRJ Vojislava Koštunice. Nije smetalo to što je prethodno bio Miloševićev ministar i prijatelj Mire Marković, kao ni to što nije posedovao ni odgovarajuće obrazovanje koje bi ga kvalifikovalo za posao savetnika predsednika. Sa te pozicije, Tijanić je svoje aktivnosti dominantno usmerio na diskreditaciju prve demokratski izabrane vlade, uključujući kriminalizaciju ličnosti premijera Đinđića i dovođenje njega i njemu bliskih ljudi u vezu sa mafijaškim klanovima.

Rešenjem Vlade Srbije od 18. marta 2004. godine, Aleksandar Tijanić je imenovan na funkciju generalnog direktora RTS-a. Ovim činom prekršen je, između ostalog, Zakon o radiodifuziji, koji predviđa da generalnog direktora RTS-a imenuje i razrešava Upravni odbor, koga prethodno imenuje i razrešava Savet radiodifuzne agencije.³

Postavlja se pitanje i moralne opravdanosti izbora takve ličnosti na mesto generalnog direktora javnog servisa. U svojim tekstovima nije se libio da iznosi šovinističke i seksističke komentare, diskreditujući osobe ženskog pola. U vezi sa tim, „različite organizacije obraćale su se predsedniku Vlade Vojislavu Koštunici, tražeći od njega smenu Tijanića. Povodom uvredljivih i diskriminatornih izjava izrečenih na račun predsednice JUKOM-a Biljane Kovačević-Vučo četrdeset nevladinih organizacija zahtevalo je od premijera... da razreši generalnog direktora RTS-a Aleksandra Tijanića. Ovaj zahtev je ostao bez odgovora. Posle diskvalifikacija koje je Tijanić izneo na račun

² Ibid.

³ Komitet pravnika za ljudska prava - JUKOM, *Slučaj službenika Aleksandra Tijanića* (Beograd: Grafonin, 2005), 134.

Biljane Kovačević-Vučo, britanski list 'Independent' objavio je tekst o 'direktoru RTS-a - seksisti'".⁴

Od 2015. godine Udruženje novinara Srbije dodeljuje Nagradu za borbenost u novinarskom izražavanju „Aleksandar Tijanić”. Poslednji dobitnik je novinar Zoran Kesić, zaposlen na opozicionoj televiziji Nova S, koji zvanično zastupa najviše novinarske etičke kodekse. Prihvatio je nagradu.

U Srbiji se postepeno, u skladu sa politikom „kontinuiteta”, razvilo nešto najpribližnije sofisticiranim oblicima autoritarne vlasti, koji teoretičare podstiču na redefinisane pojmovnih okvira. Za razliku od klasičnih autoritarnih sistema, koji su svoju moć zasnivali na otvorenom nasilju i ideološkoj indoktrinaciji, *informacione autokratije* „uz pomoć cenzurisanih ili kooptiranih medija, ubeđuju građane u svoju sposobnost i dobronamernost; njihov legitimitet počiva na popularnosti, pre nego na strahu”⁵. Mehanizmi propagande se u ovom slučaju ne koriste kako bi se „način kako ljudi misle reprogramirao u skladu sa nekom sveobuhvatnom ideologijom,”⁶ već isključivo da bi se stvorio privid efikasnog liderstva i time ojačao legitimitet vladara.⁷

Formalno, zakonodavni okvir u oblasti medija jedan je od naprednijih među državama regiona. Ustavom je garantovana sloboda izražavanja, a zakoni o javnom informisanju, elektronskim medijima i zaštiti novinara nominalno štite osnovna prava novinara i drugih medijskih poslenika. Ipak, stvarnost govori drugačije. Prema izveštaju Reportera bez granica za 2024. godinu, Srbija se po indeksu slobode medija nalazi na 98. mestu od 180 zemalja, što predstavlja pad za sedam mesta u odnosu na prethodnu godinu. Novinari su izloženi pretnjama podstaknutim političkim napadima predstavnika vlasti i drugih političkih aktera. Krivična dela počinjena nad novinarima gotovo su nekažnjiva, a pritisci sve veći.

Kada je bezbednost novinara, kao osnovni preduslov njihovog slobodnog rada, u pitanju, pravosudni sistem često je neefikasan. Drastičan primer toga je prošlogodišnja oslobađajuća, može se reći i „upozoravajuća”, presuda okrivljenima za ubistvo novinara Slavka Ćuruvije 1999. godine. Rezultat takvog odnosa prema novinarima je i slučaj novinarkice Brankice Stanković. Nakon emitovanja prvog dela serijala njene autorske emisije „Insajder: (Ne)moć države”, koji se bavio vođama navijačkih grupa, autorka je do danas izložena ozbiljnim pretnjama. Poruku da je „otrovna kao zmija i da će završiti kao Ćuruvija”, redovno dobija sa sportskih tribina. Institucije države Srbije su se još od 2009. godine proglasile nemoćnim da to zaustave i povukle se pred huliganima. Bez

⁴ Komitet pravnika za ljudska prava - JUKOM, *Slučaj službenika Aleksandra Tijanića*, 189.

⁵ Guriev i Treisman 2020, prema Miodrag Jovanović, „Srbija kao informaciona autokratija: Uloga REM-a,” *Peščanik* 12. 8. 2022. <https://pescanik.net/srbija-kao-informaciona-autokratija-uloga-rem-a/>.

⁶ Ibid.

⁷ Miodrag Jovanović, „Srbija kao informaciona autokratija: Uloga REM-a,” *Peščanik* 12. 8. 2022. <https://pescanik.net/srbija-kao-informaciona-autokratija-uloga-rem-a/>.

obzira na promenu vlasti, od tada pa do današnjeg dana kontinuitet napada na novinare i ugrožavanja njihove bezbednosti nije prekinut. Napadi na novinare su gotovo svakodnevn, a ubistva novinara i do danas nisu rešena, poput slučaja novinarkе Dade Vujašinović.

Sa aktuelnim studentским protestima, stanje u medijima je dodatno pogoršano, ali i ogoljeno. Minimiziranje značaja demonstracija, ignorisanje kritičkih stavova i opozicionih glasova, kao i manipulacija kojom odiše izveštavanje RTS-a, javnog medijskog servisa građana Srbije, postala je očigledna. Studenti su, s pravom, to prepoznali kao jedan od ključnih problema. Prema brojnim istraživanjima, javni servisi koje odlikuju kvalitetni sadržaji, imaju veliki uticaj na stepen informisanosti građana, kvalitet javne debate, razvoj demokratije i generalno društveno poverenje u medije. Svojim radom, RTS je postavio temelje za razvoj brojnih negativnih pojava u medijima i pružio alibi za kršenje svih moralnih i profesionalnih kodeksa drugim medijima.

Sa jedne strane trenutne medijske slike Srbije, našli su se provladini mediji, za koje je kršenje Kodeksa novinara i novinarki Srbije svakodnevnica, kao i kršenje svih moralnih i etičkih, pa i zakonskih normi. Sa druge „opozicioni” mediji, pod patronatom United Media grupe, dodatno su zaoštrili narative i produbili polarizaciju od početka protesta. Činjenica je da bi bez medija poput N1 građani bili uskraćeni za brojne važne informacije. Međutim, takođe je činjenica da se i taj medij ne libi da pruži prostor brojnim ličnostima koje su često jedne od glavnih aktera zahvaljujući kojima je kontinuitet sa devedesetim godinama uspostavljen, a 5. oktobar proglašen za anomaliju. Bitno je jedino da kažu da su protiv trenutne vlasti, ono što će sledeće reći je time opravdano.

Ono što je evidentno je razvoj političkog paralelizma⁸, koji se gotovo može izučavati na primeru Srbije. Za takve zemlje karakteristično je da su „mediji često partijski obojeni i služe kao produžena ruka političkih aktera”⁹. U kombinaciji sa nepoverenjem u medije i niskim nivoom medijske pismenosti, kreirana je idealna podloga za plasiranje dezinformacija.

Mada je Srbija zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, zahvaljujući pretežno medijskom izveštavanju, popularnost EU u državi je na veoma niskom nivou, a antizapadni i antidemokratski narativi sve su popularniji. Ovome je doprineo i strani propagandni uticaj koji se u Srbiji, posebno od početka rata u Ukrajini, pojačano širi naročito kroz agende tabloida, ali i kroz kampanje protiv novinara i medijskih radnika. Ruski državni mediji su nastavili nesmetano svoj rad u Srbiji, uprkos preporukama EU

⁸ Politički paralelizam označava stepen povezanosti između medijskog sistema i političkog sistema, odnosno meru u kojoj mediji reflektuju političke podele u društvu i da li se identifikuju sa određenim političkim strankama, ideologijama ili interesnim grupama. (Daniel C. Hallin Daniel & Paolo Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 28-30.)

⁹ Hallin & Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, 28-30.

da se sankcije prema Rusiji uvedu i primene i na medijski i informacioni prostor naše zemlje.

Kontinuirani politički pritisci svedoče o duboko ukorenjenim problemima slobode medija u Srbiji, koji se ne mogu prevazići pukim formalnim usklađivanjem sa zakonodavstvom EU. Istinski napredak podrazumevao bi postojanje jasne političke volje, jačanje institucionalne odgovornosti i napuštanje prakse po kojoj se dezinformacije koriste kao sredstvo za očuvanje vlasti. Profesionalizacija medija, koja podrazumeva „stepen u kojem su novinari i medijske organizacije vođeni profesionalnim normama, etikom i autonomijom u odnosu na političke i ekonomske pritiske”¹⁰ trebalo bi da bude prvi korak u tome. U suprotnom, evropske preporuke ostaju neprimenjene, a borba za slobodne medije svodi se na deklarativnu retoriku bez suštine. Za Srbiju, borba za slobodne medije predstavlja ključni test demokratske zrelosti i spremnosti za suštinsku transformaciju.

¹⁰ Hallin & Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, 34–36.